

Andrea Jerkušić
Sveučilište u Zadru

KAROLINŠKI UTJECAJI U RANOSREDNJOVJEKOVNOJ HRVATSKOJ U SVJETLU ARHEOLOŠKIH NALAZA

Autorica se u radu dotiče franačkih odnosno karolinških utjecaja na hrvatsku ranosrednjovjekovnu državu. Iako se utjecaji mogu različito uočavati, u radu se promatra materijalna kultura franačke provenijencije, tj. radi se o nizu ratničkih i uporabnih predmeta, zatim arhitektonskih zdanja pa do latinskih epigrafičkih natpisa. Autorica ističe značaj franačkog utjecaja na formiranje života, svakodnevice i kulture hrvatske države što je dovelo do uključenja navedene države u europska gibanja ranog srednjeg vijeka.

Ključne riječi: Karolinzi, arheologija, rani srednji vijek, srednjovjekovna Hrvatska

1. UVOD

U ovom radu bit će riječi o importu karolinških utjecaja u ranosrednjovjekovnu hrvatsku kneževinu, te o posljedicama koje ti utjecaji ostavljaju na hrvatsku materijalnu baštinu. Razdoblje kasnog 8. i velikog dijela 9. stoljeća, na koje se tema odnosi, odvija se u znaku napretka. Posredstvom Bizanta i franačkog carstva, čije interesne sfere uključuju i istočnu jadransku obalu, hrvatsko društvo ubrzano se razvija. Stvara se crkvena organizacija, kneževina se uključuje u europska kulturna, gospodarska i politička zbivanja, a slijed tih događaja svoj konačni rasplet ima u nastanku samostalne hrvatske države. Nakon osvrta na povijesni okvir i misionarsko posredovanje u kulturnom, duhovnom i društvenom razvoju ovih prostora, prikazat će karolinške utjecaje u svjetlu arheoloških nalaza počevši od ratničkih i uporabnih predmeta preko arhitektonskih zdanja do latinskih epigrafičkih natpisa. Zbog ograničenosti prostora i širokog opusa različitih materijalnih ostataka, odabrala sam primjere koje sam smatrala najrepresentativnijima i koji će najjasnije potkrijepiti sadržaj teksta.

2. POVIJESNE OKOLNOSTI U FRANAČKOJ I HRVATSKOJ U RANOME SREDNJEM VIJEKU

Nakon smrti kralja Pipina Malog 768. godine po franačkim je običajima država podijeljena između njegovih sinova pa na prijestolje stupaju Karlo i Karloman. Međutim, Karloman ubrzo abdicira, odlazi u samostan i naposljetku umire pod nerazjašnjenim okolnostima, a Karlo sam preuzima vlast.¹ Za njegove vladavine Franačka je dosegla vrhunac i zaposjela teritorij od Sjevernog mora do Sredozemlja i od Pirineja do Panonije. U nastojanju da proširi svoj teritorij, Karlo Veliki približava se i ovim prostorima. Taj proces započinje sukobom s

---

¹ I. Goldstein, 1995, 140.

Avarima. Naime, 748. godine Avari napadaju Karantaniju, a karantanski vojvoda Borut se za pomoć obraća Bavarcima, koji su još 743. godine priznali vrhovništvo Franaka. Bavarci tjeraju Avare iz srednje Štajerske i podvrgavaju Borutove Slovence franačkoj vlasti, a donja Štajerska i Kranjska još uvijek su pod Avarima. Kršćanstvo, koje dolazi s franačkom vlašću, nailazi na otpor kod poganskih Slovenaca, dok one koji su kršteni pomaže Bavarska, koja se 763. godine odcjepljuje od Franačke. Karlo Veliki ponovno podvrgava Bavarsku 788., a time i Slovence, te ih predaje na upravu furlanskom markgrofu. Tim osvajanjima se franačka vlast primiče granicama panonsko-hrvatske i dalmatinsko-hrvatske oblasti, tj. Avarskom kaganatu i Bizantskom Carstvu. Iste godine bavarski vojvoda Tasilo diže ustanak protiv Karla te u pomoć poziva Avare. U nastojanjima franačkog vladara da proširi svoju vlast do Dunava, dakle do granica nekadašnjeg Rimskog Carstva, izbija rat s Avarskim kaganatom. Bojeći se Karlove osvete, Avari šalju 790. godine u Worms poslanstvo kako bi mirnim putem riješili pitanje granica, ali neuspješno – već 791. Karlo kreće na Avare, a posljedica toga bilo je oslobođenje Kranjske i donje Štajerske te priklanjanje stanovitog slavenskog kneza Vojnomira franačkoj strani.² Ovaj pohod je oslabio, ali nije uništio Kaganat. Godine 795.

Karlo koristi bunu među Avarima i šalje furlanskog markgrofa Ericha da dovrši ono što je već započeto, a ovaj ratovanje prepušta prethodno spomenutom Vojnomiru. Na čelo vojske 796. godine stupa Karlov sin, italski kralj Pipin, te dopire do hringova u Panoniji i tim ratom zauvijek nestaje avarska država, a nekadašnja Panonija do Drave pripojena je Bavarskoj, a time i franačkoj vlasti. Slom avarske države utvrđuje franačku vlast nad Slavenima u Karantaniji, a i nad Panonskim Hrvatima³ do Srijema, koji su stavljeni pod nadzor furlanskog markgrofa iako su kneza birali iz vlastitih redova. Krajem 8. stoljeća su i pokršteni te podređeni akvilejskom patrijarhu koji, kao i markgrof, stoluje u Cividaleu.

Još 776. Karlo Veliki osvaja Furlansku marku i time se primiče bizantskoj Istri. Kako ni Karlo ni Carigrad nisu htjeli

sukobe, tadašnja bizantska carica Irena, koja vlada umjesto maloljetnog sina Konstantina VI, želi postići mir njegovom ženidbom s Karlovom kćeri. Karlo pristaje, ali već 787. prisiljava beneventansku kneževinu da mu se pokori i time raskida ugovor s Bizantom. Franci 788. pobjeđuju bizantske čete u Kalabriji, a zatim ulaze i u Istru. Godine 797. pokoreni su i Hrvati. U njihovu zemlju upada italski kralj Pipin, a prvi sukob bio je 799. kada su nedaleko Rijeke,

² Prema I. Goldsteinu, Vojnomir je bio knez panonskih Hrvata, prvi knez s hrvatskog prostora čije se ime očuvalo u izvorima te prethodnik Ljudevita Posavskog (I. Goldstein, 1995, 142.); F. Šišić ne smatra da je Vojnomir bio slavenski knez i sumnja da uopće pripada slavenskoj povijesti (F. Šišić, 1925, 303.); prema N. Klaić on je Slaven, ali se ne zna koji jer je na strani furlanskog markgrofa, a kako Hrvati tada još nisu priznavali franačku vlast nego avarsku, vjerojatno nije panonsko-hrvatski knez (N. Klaić, 1975, 168.)

³ Drugačije mišljenje o stanovnicima Panonije iznosi H. Gračanin (H. Gračanin, 2011, 155-156.) smatrajući da se ne radi o Hrvatima u to vrijeme u Panoniji.

kod liburnskog grada Tarsatike, Hrvati iz zasjede ubili furlanskog markgrofa Ericha. Njegov nasljednik Kadaloh nastavlja osvajanje Hrvatske. Do sukoba između Karla i Bizanta dolazi opet, pogotovo nakon što je Karlo 800. okrunjen za rimskog cara, što pogada interese Bizanta koji je do tada bio jedino carstvo. Carigrad čuva ideju o jedinstvenom carstvu na Zapadu iako je to područje podijeljeno na više kraljevstava pa krunidba Karla Velikog remeti zamišljeni red.⁴ Kako se nekoć Dalmacija ubrajala među zemlje Zapadnog Carstva, Karlo ju je na osnovu toga tražio za sebe. Čitava dalmatinsko-hrvatska oblast između mora, Raše, Vrbasa i Cetine bila je 803. pod franačkom vlasti, a car je na saboru u Regensburgu daje pod nadzor Kadalohu. Tako Hrvati priznaju vrhovnu franačku vlast i pod njom ostaju do 878. godine. Kao i stanovnicima Panonije, Karlo i ovima dopušta biranje kneza iz vlastitih redova. Sada i u Dalmaciji počinje krštenje Hrvata koje u prvom redu vrše misionari iz akvilejske patrijaršije.

U vrijeme prodora franačke vlasti na ove prostore bizantski car Nikefor, koji nasljeđuje caricu Irenu, šalje Karlu poslanstvo za uspostavu mira, kojeg bi Karlo prihvatio jedino pod uvjetom da mu pripadnu Istra i hrvatska kneževina, a Nikeforu Venecija te gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor, kao i otoci Krk, Rab, Cres i Lošinj. Nikefor nije htio priznati Karlov carski naslov iako se 806. godine Franačkoj predaju Venecija i dalmatinski gradovi i otoci. Ideja o podvrgavanju Francima činila se boljom od nastavka ratovanja pa zadarski biskup Donat i carski namjesnik Pavao predvode diplomatsku misiju koja u Carigradu pokušava pomiriti zaraćene strane, zastupajući pri tome interese zapadnoga cara. Ipak, godine 807. u Jadran dolazi bizantsko brodovlje pod admiralom Niketom i zbog nadmoći brodovlja brzo uspostavljaju vlast nad dalmatinskim gradovima. Međutim, misija je očigledno imala uspjeha jer Zadar u znak mirenja od Nikefora dobiva moći Sv. Anastazije. Donat i Pavao kasnije ponovno predvode diplomatsku misiju, ovog puta u Karlovoj prijestolnici u Diedenhofenu te se zahvaljujući njima grad na neko vrijeme otvara i franačkim utjecajima.⁵

Zbog bizantske nadmoći na moru, ali i franačke snage na većem dijelu jadranskih obala, rat je bilo nemoguće dobiti pa zaraćene strane pristupaju pregovorima. Bizantu je trebao mir na Zapadu kako bi mogao nesmetano povesti rat protiv Bugara, a Karlo se nadao da će mu Bizant konačno priznati carski naslov.⁶ Kad umre italski kralj Pipin, carev glavni vojskovođa, novi bizantski car Mihajlo I sklapa s Karlom mir u Aachenu 812. godine, čime se Karlu priznaje carski naslov, iako ne kao zapadnorimskog cara, već samo kao cara Franaka, dok se Bizant odriče hrvatske kneževine, zadržavši samo Veneciju i već spomenute gradove i otoke.⁷ Tako Bizant gubi dio teritorija kojim je gospodario još od cara Justinijana, tj. od 535. godine, dok nekadašnje rimske kolonije na Jadranu, koje ostaju u bizantskim rukama, zadržavaju svoj ager izvan kojega je teritorij hrvatske države.

⁴ I. Goldstein – B. Grgin, 2006, 118.

⁵ N. Budak, 1994, 15.

⁶ I. Goldstein, 1995, 146.

⁷ F. Šišić, 1925, 297-310; I. Goldstein – B. Grgin, 2006, 119.

Padom avarske države i afirmacijom Franaka kao novog čimbenika u političkim odnosima Europe tog doba, hrvatski i romanski svijet na Jadranu dolaze na političku scenu. Na ovom prostoru Franci, kao i Bizant preko svojih gradova na obali, bitno utječu na političko i kulturno ustrojstvo hrvatske kneževine, te misionarskim akcijama usmjerenim prema vodećim rodovsko-plemenskim slojevima, donose kršćanstvo. Te korjenite promjene ostavljaju traga i u hrvatskoj arheološkoj baštini.

3. FRANAČKI IZVORI

Od 8. stoljeća se u zapadnim izvorima pojavljuje spomen hrvatskih krajeva zahvaljujući upravo širenju franačke vlasti nad alpskim, panonskim i jadranskim Slavenima. S karolinškom renesansom u zapadnoj Europi se pojavljuje analistika kao nova vrsta historiografije pa se događaji koji obilježavaju razvoj franačke države bilježe novim medijem, a prate ih sami redovnici koji u to vrijeme žive na dvorovima, u vladarevoj blizini.

Među različitim analističkim djelima nastalim u drugoj polovini 8. i u 9. stoljeću, *Annales regni Francorum* su najvažnije djelo za sliku odnosa Hrvata s karolinškim vladarima.⁸ Ovaj spis sastoji se od nekoliko dijelova od kojih se prvi pripisuje Einhardu. Upravo on, prateći zbivanja na rubu Panonskog bazena i na Jadranu, daje najopsežnije podatke važne za hrvatsku povijest u posljednjim desetljećima 8. i prvim desetljećima 9. stoljeća. Ovo je posebno važno za franačko-bizantski rat na Jadranu do 812. godine jer se ne ograničava samo na franačku politiku, nego i na bizantsko nastojanje da vrati svoju provinciju.

Einhard piše franačke anale u vrijeme ustanka Ljudevita Posavskog pa se ta borba može pratiti, iako se od njega ne može očekivati objektivnost. Daje i podatke o tadašnjoj politici hrvatskih knezova, pogotovo Borne, pa se vidi slika odnosa između dvije kneževine.⁹ Naime, nakon što Karla Velikog na franačkom prijestolju zamjenjuje njegov sin Ludovik Pobožni, po cijeloj državi uzimaju maha neredi, pa tako i furlanski markgrof Kadaloh svojim okrutnim postupanjem s panonskim Slavenima izazove njihovog kneza Ljudevita na pobunu. *Annales regni Francorum* navode podatak da Ljudevit caru Ludoviku Pobožnom šalje izaslanike kako bi se mirnim putem razriješili sporovi. Međutim, kako car nije prihvatio njegove uvjete knez, znajući da je sam preslab za tako veliki pothvat, u pomoć poziva okolne Slavene, Borne Hrvate i Timoćane.¹⁰ Knez Borna suzdržava se od saveza s njim i ostaje

⁸ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 353.

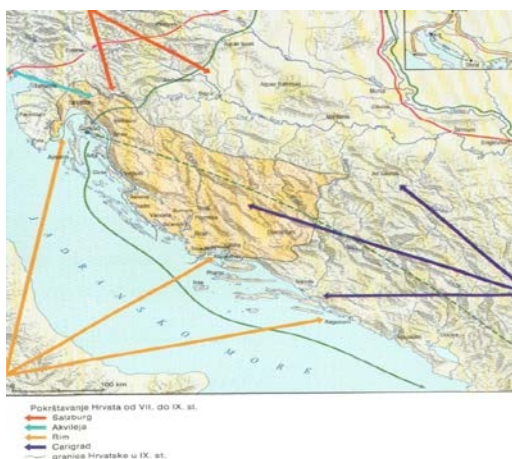
⁹ N. Klaić, 1975, 43-45.

¹⁰ *Et Liudewitus superbia elatus legatos quasi pacem petendo ad imperatorem misit, conditiones quasdam proponens, ad quarum concessionem ea, quae iuberentur, se fecturum pollicebatur. Quas cum imperator non reciperet aliasque ei per suos legatos proponeret, permanendum sibi in inchoata perfidia velut optimum iudicans missis circumquaque legatis vicinas iuxta se gentes ad bellum sollicitare curavit.* (Hrvati i Karolinzi, sv.2, 2000, 259.)

vjeran caru. Aachenskim mirom bile su sređene političke prilike na istoku Jadrana do ušća Cetine, ali je još ostalo nesuglasica oko zemljišnog posjeda između dalmatinskih gradova i hrvatske kneževine. Bizant šalje svoje poslanike na carev dvor, ali izgleda da franački dvor nije htio u potpunosti prihvatiti zahtjeve dalmatinskih Romana, nego se više priklanjao zahtjevima Hrvata pa se rješavanjem pitanja zemljišnog posjeda dalmatinski građani moraju zadovoljiti manjim od onoga što su tražili. Vjerojatno u tome leži razlog Borninog držanja u sukobu između franačkog carstva i njegovog panonskog susjeda Ljudevita.¹¹ Izvor navodi da je na Ljudevita u Panoniju poslana vojska kojoj je neuspješno pokušavao pružiti otpor. Kadaloha nakon smrti nasljeđuje Baldrik koji s vojskom kreće u Karantaniju i poražava Ljudevita u bitci na Dravi.¹² Nakon toga Ljudevit bježi prema Dalmaciji gdje ga je ugostio Bornin ujak Ljudemisl, a potom ga na prijevaru ubio.¹³

Iz anala su u velikoj mjeri izvedeni i životopisi vladara kao druga najvažnija kategorija historiografskih radova. Einhardova *Vita Karoli Magni* predočava koliko su značenje na carskom dvoru imali ratovi protiv Avara, koje pisac proglašava drugim najvažnijim carevim pohodom, poslije ratova protiv Sasa,¹⁴ a za naše prostore je bitno utoliko što se spominje i Ljudevit Posavski.

Osim gore navedenog, treba spomenuti i literaturu vezanu za vjerska, crkvena i druga pitanja. Tako dolazi benediktinac Gottschalk, koji zbog nauke o predestinaciji bježi po čitavoj Europi pa se tako sklanja i na dvor kneza Trpimira i ujedno piše o njegovom ratovanju s bizantskim gradovima.¹⁵

Franački izvori iz prvih desetljeća 9. stoljeća pružaju uvid u političku razbijenost slavenskog svijeta u Panoniji i na Balkanu, gdje Franci nastoje spriječiti formiranje velikih političkih cjelina koje ugrožavaju njihovu vlast.

4. MISIONARSKA DJELATNOST U NOVOOSVOJENIM KRAJEVIMA

Kako bi se bolje razumjeli karolinška prisutnost u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, prvo treba spomenuti misionare i njihov doprinos u ovim krajevima jer su oni ti koji prvi otvaraju put uplivu zapadnjačkih, odnosno franačkih utjecaja.¹⁶

¹¹ F. Šišić, 1925, 310-313.

¹² Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 259

¹³ I. Goldstein, 1995, 167-169.

¹⁴ *Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum praeter Saxonicum huic bello successit, illud videlicet quod contra Avars sive Hunos susceptum est.* (Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 288.)

¹⁵ N. Klaić, 1975, 45-46.

¹⁶ Pitanje pokrštavanja, odnosno vremena i središta iz kojeg se provodi, još nije našlo jedinstven odgovor. Osim franačkih misionara, čijim posredstvom kršćanstvo u Hrvatskoj sigurno brže napreduje, izvori poput Tome Arhidakona ili *De administrando imperio* Konstantina VII Porfirogeneta navode druge nositelje kršćanskog nauka iz različitih vjerskih središta. *Historia Salonitana* spominje stanovitog Ivana Ravenjanina kojega u 7. stoljeću papa iz Rima šalje da u Dalmaciji i Hrvatskoj uči narod kršćanstvu. *De administrando imperio* stvara još veći problem s tri različite priče: prema glavi 29, Slaveni s ovih prostora pokršteni su za cara Bazilija nakon što

Širenje vlasti franačkog vladara tijekom druge polovine 8. i na početku 9. stoljeća popraćeno je širenjem kršćanstva u dotad poganskim krajevima, tj. prilagodbom već postojeće crkvene organizacije franačkim standardima i normama. Premoć Karolinga određuje smjer djelovanja Crkve na duhovni život hrvatske kneževine do druge polovine 9. stoljeća, a jedan od prvih Karlovih poteza nakon osvajanja hrvatskih krajeva bila je njihova podjela između crkvenih središta u Salzburgu i Akvileji kako bi stvorili bolje uvjete za misionarsko djelovanje.¹⁷ Nova vjera povlači za sobom korjenite promjene u kulturnom i društvenom pogledu, a ostavlja trag i u materijalnoj kulturi, počevši od novoizgrađenih i obnovljenih sakralnih objekata preko epigrafičkih spomenika do izuzetno vrijednih predmeta karolinške provenijencije.

U institucionalnom smislu, briga za širenje kršćanstva pripadala je akvilejskom patrijarhu, a o evangelizaciji koju su provodili misionari svjedoče natpisi đakona Gumperta na nadvratnicima crkvenog kompleksa Sv. Marte u Bijaćima. Crkvena jurisdikcija patrijarha obuhvaćala je područje koje je u upravnom pogledu bilo povjereno furlanskom markgrofu. To se odnosi na područje od Jadrana do Drave, dok je za područje sjeverno od toga bio nadležan salzburški nadbiskup.

Misionarsku djelatnost i sve ono što ona nosi sa sobom preuzimaju benediktinski redovnici, koji su kroz cijelo 9. stoljeće prisutni u tadašnjoj hrvatskoj kneževini, kao i drugdje gdje se osjetila vlast franačkog vladara. Benediktinci čine važan faktor u crkvenoj povijesti i kulturi ranosrednjovjekovne Hrvatske, uspostavljajući veze s civilizacijskim krugom zapadnog kršćanstva. Upravo su oni prvi vjesnici nove vjere, a zbog nepostojanja jačih utjecaja drugih redovničkih zajednica, dominantna uloga benediktinaca u Hrvatskoj dolazi do izražaja na mnogim područjima života u to doba. Prihvaćaju ih vladajući slojevi u Hrvatskoj te njihovim posredstvom šire politički utjecaj među Hrvatima, a sve do pojave prosjačkih redova franjevac i dominikanaca u 13. stoljeću benediktinci su bili nositelji europske, pa time i ranosrednjovjekovne hrvatske kulture i pismenosti.¹⁸

Prvo područje na koje misionari stupaju bila je Istra, pripojena Franačkoj još 788. godine. U Istri nailaze na već dobro ukorijenjenu crkvenu organizaciju, uređenu prema bizantskim shvaćanjima. Podvrgavaju je potom franačkom autoritetu, a samostanima je namijenjena uloga žarišta misionarskog djelovanja od trenutka kada bi njihovo istočno pogansko susjedstvo bilo konačno podvrgnuto carskoj vlasti, odnosno vlasti Karla Velikog.¹⁹

Širenjem Evanđelja misionari zapravo šire potpuno novu kulturnu svijest. Počevši od širenja pismenosti i novog jezika, tj. latinskog, na kojem se odvijaju obredi nove vjere, kršćanstvo donosi i organizaciju vjernika po franačkom modelu, koja postaje sastavnim dijelom društvenog ustroja. Naime, logičan korak u procesu pokrštavanja bila je izgradnja

---

mu šalju poslanstvo s molbom da kao i prije budu podložni Bizantu. Glava 30. kaže da su Hrvati u Dalmaciji, nakon što su se oslobodili franačke vlasti, od Rima zatražili krštenje te su im poslani biskupi koji su ih pokrstili za njihova vladara Porina. Na kraju, car Heraklije, prema glavi 31, iz Rima dovodi svećenike i pokrštava Hrvate kojima tada vlada Porga. (F. Šanjek, 1988, 54-57.; N. Klaić, 1975, 84-85).

¹⁷ I. Goldstein, 1995, 229.

¹⁸ V. Delonga, 1996, 296-298.

¹⁹ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 97-99.

novih odnosno popravak zapuštenih sakralnih objekata. Glavnu ulogu u tome imaju vladari novoorganiziranih kneževina, a postupno im se pridružuju i pripadnici vladajuće elite. Prve crkve grade se na velikaškim i vladarskim posjedima članova, a vlasnik zemlje na kojoj se podiže sakralni objekt postaje time i vlasnikom crkve i svega što joj pripada. Njemu, kao i pripadnicima njegove rodbinske zajednice, pripada i poseban prostor unutar samog sakralnog objekta, na uzdignutom dijelu zapadnog pročelja, zvan *westwerk*, dok je ostatak prostora podijeljen na dio predviđen za vjernike i dio za svećenika koji obavlja obred. Primjer za takav slijed događaja daje crkva Sv. Spasa na vrelu Cetine, koju podiže u drugoj polovini 9. stoljeća župan Gostiha, „gospodar“ dotičnog područja i vjerojatno inicijator cijelog posla.²⁰

Sukladno tome, u početku benediktinci djeluju pod kneževom zaštitom nalazeći pribježište na njegovim posjedima. Logično je dakle da su prvi koji primaju novu vjeru upravo vladari i vladajuća elita. Kako bi se proces ubrzao, a i kako bi misionarima stvorio pogodnije uvjete za djelovanje, knez Trpimir podiže prve samostane u svojoj zemlji.²¹ „Za spas svoje duše“, nakon savjetovanja sa svojim županima podiže pisanim dokumentom i arheološkim nalazima posvjedočen samostan u Rižnicama, nedaleko svog kliškog dvora, a u njega poziva benediktince iz čuvenog Monte Cassina čiji je osnivač sam Sv. Benedikt.²²

Još je značajan i samostan u Ninu, gradu u kojem vladar često rezidira. Nin je snažno središte franačkog misionarstva, posvjedočenog i materijalnim ostacima i kultom tipično franačkih svetaca. Naime, kristijanizacija koja stiže sa Zapada donosi nove svece i svetice – Sv. Ambroza, milanskog biskupa 4. stoljeća, Sv. Asela i Sv. Marcelu, zatim Sv. Martu koja u Bijaćima vjerojatno zamjenjuje ranijeg starokršćanskog Sv. Ivana, te Sv. Martina nad čijim su se relikvijama zaklinjali franački podanici na vjernost. Ti sveci postaju titulari i zaštitnici novih crkava i sastavni dio hagiografije u hrvatskoj Crkvi. Najbolji primjer sinteze tradicionalno kršćanskog i novog, franačkog svetačkog zbora daje zapis na arhitravu crkve u Otresu kod Bribira, sastavljen u čast šesterice svetaca – Sv. Petra, Sv. Marije, Sv. Jurja, Sv. Stjepana, Sv. Martina, Sv. Krševana te Sv. Križa kao simbola kršćanstva.²³

Dakle, uz potporu kneza misionari rade na uspostavljanju prvih benediktinskih monaških zajednica na hrvatskom tlu, koje će u drugoj polovini 9. stoljeća izrasti u vodeće samostane u kneževini, kao što je Sv. Ambroz u Ninu, ili će pak kasnije prerasti u utjecajne kraljevske opatije, poput Sv. Bartolomeja na Kapitulju kod Knina.²⁴

Sva djelatnost franačkih misionara potvrđena je ne samo ostacima arhitektonske baštine, već i vrijednim nalazima liturgijskih predmeta poteklih iz karolinških radionica – unikatna kadionica pronađena kod izvora Cetine te dva relikvijara iz Nina. Cetinska kadionica je po svojim morfološkim osobinama bila smatrana jedinstvenim primjerkom ranog franačkog liturgijskog pribora, sve dok jedna vrlo slična kadionica nije pronađena u Sloveniji, blizu Kranja. Stoga postoji mogućnost da je takav tip kadionice, bez perforiranog poklopca, bio češće u uporabi u karolinško vrijeme, što potvrđuju i njeni prikazi na tadašnjim reljefnim bjelokosnim pločicama i u iluminiranim rukopisima. Relikvijar iz Nina, točnije relikvijar Sv. Asela, s kraja 8. stoljeća, načinjen je u obliku burse ili torbice, što je uobičajeno za karolinško vrijeme. Tumači se da su relikvijari tog tipa zapravo korišteni uz prijenosne oltare predviđene za bogoslužje na improviziranim prostorima, što dodatno potkrjepljuje pretpostavku da je ovaj isti na prostor Hrvatske došao posredstvom misionara. Danas se čuva u riznici župne crkve u

²⁰ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 102.

²¹ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 101-102.

²² F. Šišić, 1925, 331-332.

²³ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 241.

²⁴ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 239.

Ninu, zajedno s još jednim relikvijarom u obliku škrinjice, koji također pripada ranokarolinškom vremenu, iako u njemu nema svetačkih moći.²⁵

Svoj doprinos daju i latinski epigrafički spomenici s početka 9. stoljeća, kao svjedočanstva o misijskim akcijama koje su pokrenute prema hrvatskom prostoru, ali o kojima će više riječi biti kasnije.

Dolaskom na teritorij hrvatske kneževine, misije pokušavaju uspostaviti kršćanski red te obnoviti pismo i latinitet koji su tu postojali u antici. Šire učenost te opismenjuju kneževe, župane i dvorske službenike. Novim dogmatskim, ali i kulturnim temeljem, kojeg su djelovanjem postavili benediktinski redovnici, završava prvo misionarsko razdoblje među Hrvatima u kneževini. Lokalna crkva postupno poprima vlastito ustrojstvo, a vjerojatno se za vrijeme Trpimira, oko 860, stvara i hrvatska biskupija u Ninu. Rušenjem jedinstva karolinškog carstva postupno se smanjuje i utjecaj akvilejske patrijaršije, a krajem 9. stoljeća jača utjecaj papinskog Rima.²⁶ Ipak, korjenite promjene dolaze na ove prostore prvenstveno zahvaljujući misionarskom djelovanju, čime je Hrvatska trajno zauzela mjesto u zapadnom kulturnom krugu.

5. KAROLINŠKI UTJECAJI U RANOSREDNJOVJEKOVNOJ HRVATSKOJ U SVJETLU ARHEOLOŠKIH NALAZA

Prvi kontakti s Francima tijekom druge polovine 8. stoljeća donose promjene u prilično ujednačenu materijalnu kulturu Dalmacije, pronađenu u grobovima 7. i velikog dijela 8. stoljeća. U toj podlozi mogući su utjecaji kulturnih elemenata starosjedilačkog ilirskog, donekle romaniziranog stanovništva, a prema dosadašnjim istraživanjima najizrazitije se očituje kasnoantička baština u pogledu kulturnog kontinuiteta u oblicima nakita i u grobnoj arhitekturi.²⁷ Na temelju skromne, ali ipak vrijedne baštine iz karolinškog doba, pretpostavlja se da su te kontakte prvi ostvarili misionari, o kojima je već bilo riječi, a vjerojatno nedugo nakon njih trgovci i vojni izaslanici donose izuzetno vrijedne uporabne predmete karolinške umjetnosti i obrta.

²⁵ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 110-111.

²⁶ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 240.

²⁷ D. Jelovina, 1976, 80.

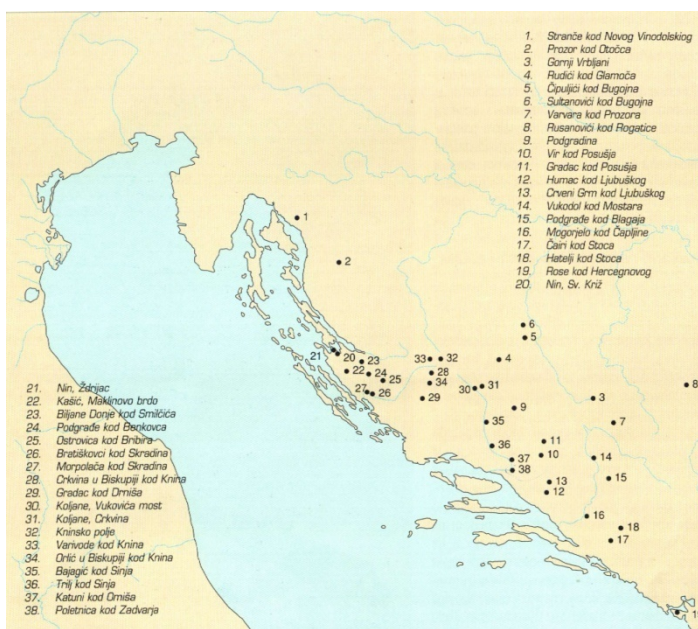

Takav je jedinstveni primjerak obostrano ukrašenog pojasnog jezičca pronađen unutar vojnog objekta u Gornjim Vrbljanima nad izvorom rijeke Sane te bogato ukrašena pojasna garnitura iz utvrde Mogorjelo. Ta dva predmeta su jedini primjeri karolinškog razdoblja u Hrvatskoj koji jasno pokazuju stil otočke umjetnosti na kontinentu.²⁸ Pojasna garnitura iz Mogorjela nesumnjivo pripada ranokarolinškom kulturnom krugu i jedna je od najkvalitetnijih metalnih izrađevina svjetovnog karaktera, a izrada životinjskih motiva slična je onima na znamenitom Tasilovom kaležu. Vjerojatno je na ove prostore dospjela iz Italije, s mogućim radioničkim ishodištem u alpskom prostoru u drugoj polovini 8. stoljeća, i to franačkim posredstvom nakon sloma langobardskog kraljevstva i formiranja Furlanske marke. Oblik pojasnog jezičca iz Gornjih Vrbjlana uobičajen je za karolinško vrijeme, a osim biljnim i geometrijskim ornamentima, ukrašen je i otočkim životinjskim stilom kontinentalnih obilježja. Ukupno sadrži pet kompozicija životinjskog ornamenta koji pokazuju srodnost s onima na garnituri iz Mogorjela, a za ovaj nalaz mogu vrijediti iste pretpostavke o podrijetlu, radioničkom ishodištu i datiranju kao i za prethodni. Osim toga, natpis liturgijskog sadržaja na jezičcu, bolje rečeno klicanje Sv. Trojstvu i svevišnjem Bogu, upravo je uobičajeno za europsko kršćanstvo u karolinškom razdoblju.

Jezičac iz Gornjih Vrbjlana i pojasna garnitura iz Mogorjela, ukrašeni otočkim životinjskim stilom kontinentalnih karakteristika, dokaz su ranog karolinškog utjecaja u ovim krajevima. Drugi luksuzni primjerci karolinške ratničke opreme i oružja tadašnje Hrvatske ne pokazuju ovakve karakteristike, iako brojnošću ukazuju na češće i čvršće veze s Franačkom Karla Velikog.

Najbrojniju i najznačajniju ostavštinu karolinškog razdoblja u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj čini ratnička oprema, nastala krajem 8. i u prvim desetljećima 9. stoljeća,

pronađena uglavnom u grobovima. Grobni inventar se mogao sastojati od mača karolinškog obilježja s garniturom, ostruga karolinškog tipološkog oblika, uglavnom s pripadajućom garniturom, potom koplja s krilcima, noževa, posuda od gline, rijetko od stakla i bakra, okovanih drvenih vjedrica, ponekad željeznih kresiva itd. Ovakvi grobni prilozi objašnjavaju se kultnom tradicijom poganskih običaja, usprkos procesu kristijanizacije vladajućeg sloja, obilježenim importom karolinškog oružja i ostruga.²⁹ Na prostoru od jadranske obale do Save te od Istre do Bokokotorskog zaljeva materijal je pronađen na oko četrdeset položaja bilo kao grobni inventar ili kao slučajni nalaz. Teritorijalni raspored tih položaja poštuje određene zakonitosti iako one u potpunosti nedostaju na području Istre, za koju se pouzdano zna da je u

²⁸ Irska umjetnost ili novokeltska umjetnost kršćanskog ranog srednjeg vijeka, karakteristična po izbjegavanju imitacije realnih oblika i otklanjanju prevlasti geometrijskih figura. Razvija vlastitu metodu definiranja ornamenta, koji predstavlja glavni likovni motiv i kojemu se često pridaju magično i apotropijsko značenje. (Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv. 3, 1959 – 1966, 5 – 8.)

²⁹ Z. Vinski, 1984, 188.

to vrijeme bila pod Furlanskom markom, a time i karolinškim carstvom. Ovakvog inventara nema ni u užem obalnom pojasu, dok je najveća i najznačajnija skupina ovih predmeta nađena u kopnenom dijelu srednje Dalmacije, na kninsko-cetinskom području. Dublje u unutrašnjosti predmeti ranokarolinškog obilježja su malobrojni i sporadično su dosegli područje središnje Like te izvorišta rijeka Sane i Vrbasa.

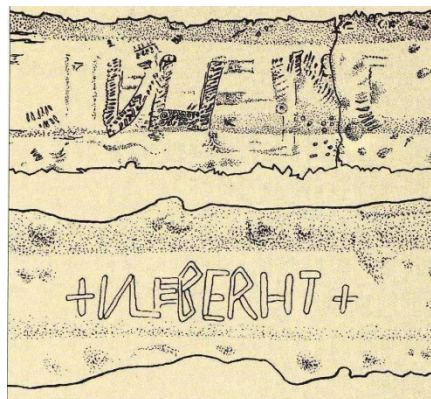
U sjevernoj Dalmaciji je uočljivo da su nalazi položeni duž antičke i srednjovjekovne ceste, koju izvori kasnije nazivaju *via magna*. Kako se raspored karolinških nalaza poklapa s pružanjem magistralnih rimskih cesta, vjerojatno su te glavne prometnice bile u uporabi i u ranom srednjem vijeku. To potvrđuju i rjeđi nalazi dublje u unutrašnjosti. Oni ocrtavaju i smjerove kretanja ranog srednjeg vijeka, koji su povezivali panonski i primorski dio tadašnje Hrvatske.

Najveći broj nalaza koncentriran je u kninskoj okolini, što znači da je tada na tom području bilo sjedište vlasti. Kninsko područje je zemljopisno središte cijelog prostora i važno čvorište prometnica, a pretpostavka da su upravo stare ceste razlog ovakvog prostornog razmještaja karolinških nalaza upućuje i na to da je vjerojatno vladarski i njemu pripadajući vojnički sloj, obilježen karolinškim oružjem i opremom, nadzirao najprometniji dio zemlje.

Za velik broj predmeta uopće nema podataka o okolnostima nalaza jer se radi o starijim, slučajnim otkrićima. Oni predmeti o kojima postoji nešto podataka ili su pak nađeni u novije vrijeme, u pravilu potječu ili iz naselja ili iz grobova.

5.1. Oružje i ratnička oprema

U grobovima ranosrednjovjekovne Hrvatske čest nalaz karolinške provenijencije je oružje. Dolaskom na današnje tlo, Hrvati tijekom 7. i 8. stoljeća održavaju kontakt sa susjedima pa tako obogaćuju i svoju ratnu opremu, pogotovo nakon sloma avarske moći u Podunavlju i stvaranja prve hrvatske kneževine u jadranskom zaleđu, kada opremu ratnika uglavnom čini oružje karolinškog tipa. Pri tome treba naglasiti da su bojni noževi toliko rijetki da su danas poznata samo dva primjerka – jedan s nepoznatog nalazišta u okolini Knina i drugi s lokaliteta Biskupija – Crkvina. Možda se to treba tumačiti kao naoružanje koje u rani srednji vijek prenosi domorodačko stanovništvo, a izgleda i da je takav tip noževa bio u uporabi i u kasnoantičkom razdoblju.³⁰

³⁰ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 125.

5.1.1. Mačevi

U početku je mač kod starih Hrvata bio nepoznat, ali posredstvom Franaka postaje početkom 9. stoljeća vrlo omiljeno oružje. Dugački dvosjekli mačevi ili spate su najčešća importirana vrsta karolinškog oružja u Hrvatsku. Karakteristični su za bogate muške grobove u horizontu s poganskim načinom pokapanja. Njihova koncentracija je uočljiva u središnjem dijelu hrvatske kneževine, dakle u okolici Knina i u porječjima gornjih tokova Cetine i Krke, gdje ih je dosad otkriveno ukupno šesnaest. Koristeći nomenklaturu J. Petersena, koja je i danas uvriježena u europskoj znanosti, moguće je raspoznati tri različita tipa: *tip H*, iznimno mačeve *tipa I* i prijelazni *tip K-O* te *tip K* koji čini većinu na hrvatskim prostorima.³¹ Ovi posljednji produkt su zapadnofranačkih carskih oružarnica koje opskrbljuju glavninu karolinške vojske i koje su uglavnom djelovale u Porajnju krajem 8. i početkom 9. stoljeća. Sigurno su iz Porajnja importirani preko alpskih prijevoja, prvo na podravsko tlo, a potom u dalmatinsko zaleđe neposredno nakon 800. godine do druge polovine 9. stoljeća.³² Karakterizira ih jabučica s pet do sedam reznjeva odijeljenih žljebovima ispunjenih tauširanom srebrnom žicom, a na ovim prostorima nađeno ih je ukupno devet; na Crkvini u Biskupiji, na Vukovića mostu u Koljanima, Rešetarici u Podgradini, na položaju Guginih kuća u Kninskom Polju te Poletnice u Zadvarju, od kojih bi se onaj s Vukovića mosta mogao svrstati u prijelazni tip K-O.

Iako se mačevi tipa K najčešće javljaju na likovnim prikazima ovog razdoblja, učestali su samo u Hrvatskoj i Norveškoj. Norveški su primjerci, međutim, nešto mlađeg postanka i smatraju se lokalnim izrađevinama vikinških radionica po karolinškom uzoru.³³ Uglavnom se kao razlog ovome navodi pretpostavka da je veći broj ovih mačeva, nakon uspješno provedenih franačkih misija među Hrvatima, poklonjen njihovim velikašima, tj. da je upravo taj tip mača najčešći predmet trgovine franačkih trgovaca ili putujućih oružara. Treba spomenuti i pretpostavku da je mač tipa K zapravo službeno oružje karolinških vojnika te da su ih nosili i Hrvati koji su protiv Avara ratovali na strani Franaka. U četiri su slučaja uz ovaj tip pronađeni i dijelovi garniture, i to uz mačeve na Crkvini u Biskupiji te uz onaj na Vukovića mostu.³⁴

Od ukupnog broja pronađenih mačeva u Hrvatskoj samo dva imaju radioničku signaturu ULFBERHT i to upravo oni koji pripadaju tipu K. Osim primjerka iz Prozora kod Otočca, takav je i onaj iz groba 1 s Crkvine u Biskupiji, a na temelju njihovih natpisa Z. Vinski smatra da su importirani iz Porajnja, gdje je bilo radioničko središte te vrste franačkog oružja. Dotični primjerci su najjužniji predstavnici oružja s ovakvom radničkom signaturom u Europi, a primjerak iz Biskupije je najstariji sačuvani i pouzdano datirani mač s takvom radioničkom oznakom na kontinentu.³⁵ S druge strane, karolinški je mač tipa K iz groba iz okolice Zadvarja, osim nečitkog natpisa na sječivu (možda još jedne radioničke signature), sačuvao i na nakrsnici natpis A...ERTUS, vjerojatno ime samog nositelja mača. Imena sa

³¹ M. Petrinec, 2009, 161.

³² Z. Vinski, 1984, 194.

³³ M. Petrinec, 2009, 161.

³⁴ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 127-129.

³⁵ Z. Vinski, 1984, 190.

završecima *-bertus* ili *-pertus* učestala su kod Franaka, ali i kod Langobarda, a slični primjeri pronađeni su i drugdje u Europi.³⁶

Dva mača iz Orlića te mač iz Morpolače pripadaju tzv. tipu 1, karakterističnom po jabučicama platiranim pozlaćenom mjedi, a kao i prethodni, proizvod su franačkih radionica u Porajnju. Izrađuju se u 8. i iznimno u 9. stoljeću na osnovi kasnomerovinskih uzora, a od tri navedena primjera samo onaj iz Orlića ima ukrašenu jabučicu.³⁷

Mačevi tipa H čine treću skupinu mačeva prisutnih na prostoru hrvatske kneževine, a za sada su pronađena četiri primjerka – u Rudićima kraj Glamoča, Gradcu kraj Drniša, na položaju Kreševo-Zgon te u grobu 322 na Ždrijacu u Ninu, od kojih je ovaj zadnji jedini znanstvenom metodom otkriven i dokumentiran mač u zatvorenoj grobnoj cjelini.³⁸

³⁶ M. Petrinec, 2009, 161.

³⁷ M. Petrinec, 2009, 163.

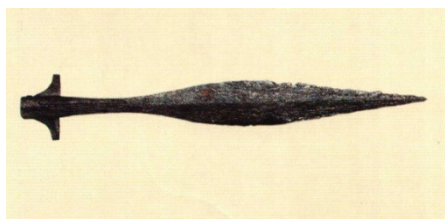
³⁸ J. Belošević, 1980, 100.

Jabučice ovog tipa su trokutaste, zaobljenih rubova, s krunom koja je u poprečnom presjeku konusnog oblika, a često su, kao i nakrsnice, ukrašene ukovanom mjedenom žicom, kao kod primjera iz Gradca i Kreševa. Po sredini oštrice imali su žlijeb za otjecanje krvi, tzv. Blutrinne, a nosili su se u koricama koje nisu sačuvane jer su bile izrađivane od propadljivog materijala. Široko su rasprostranjeni u zapadnoj i sjevernoj Europi, ali i u slavenskim grobljima koja su bila pod karolinškim utjecajem, pogotovo na velikomoravskom području.³⁹ Podrijetlo im treba tražiti u Porajnju, a počinju se javljati krajem 8. i traju kroz cijelo 9. stoljeće, u srednjoj Europi do 10. stoljeća, a u istočnoj Europi i dulje.⁴⁰ Sva četiri navedena tipa su import iz Porajnja i jedini su primjerci karolinških mačeva ovog tipa s područja obitavanja Južnih Slavena.⁴¹

Ovom problematikom bavili su se D. Jelovina, J. Belošević, Lj. Karaman, Z. Vinski i drugi, a prema Vinskome⁴² je nesumnjivo morao postojati karolinški import mačeva i ostruga u hrvatsku kneževinu. Općenito se smatra da se mačevi na ovim prostorima javljaju oko 800. godine, nakon franačkih misija i da su u ruke hrvatskih velikaša došli kao poklon ili su ih donijeli putujući franački trgovci i oružari. Prema M. Petrinc, ova se vrsta oružja na području ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine javlja i prije 800. godine, s obzirom na nalaze karolinških spata s novcima Konstantina V Kopronima i Lava IV na Crkvini, a treba uzeti u obzir i da su se možda pojedini primjerci izrađivali po karolinškom uzoru u domaćim radionicama.⁴³

5.1.2. Koplja

Uz mačeve, drugu skupinu nesumnjivo karolinškog oružja predstavljaju koplja s krilcima, kojih je do sada pronađeno ukupno devet na šest nalazišta. Na području Hrvatske pronađeno je i još nekoliko željeznih koplja, ali ih je zbog nejasnih tipoloških odlika teško smatrati proizvodima karolinških oružarnica. Sva pronađena karolinška koplja potječu s područja južno od rijeke

Cetine, a među pronađenima se razlikuju dva osnovna tipa, odnosno inačice – željezna koplja s izduženom oštricom i koničnim ili osmerokutnim tuljcem i tzv. koplja s krilcima, koja se pojavljuju kao import na raznim slavenskim područjima pa tako i na hrvatskom prostoru. Prvi tip je s primjerima iz Bajagića kod Sinja, Rudića kod Glamoča i groba 175 sa Ždrijaca prisutan još od vremena seobe naroda i u uporabi do 10. i 11. stoljeća pa ga je teško datirati izvan zatvorenih grobnih cjelina. S druge strane, koplja s krilcima datiraju od kraja 8. do sredine 9. stoljeća, primjerice onaj iz korita Cetine u Sinjskom polju, koji je ujedno i najbolje sačuvani hrvatski primjerak.⁴⁴ Jedno od najljepših koplja ovog tipa je ono iz Poletnice kod Zadvarja, nađeno zajedno s već spomenutim karolinškim mačem tipa K koji na nakrsnici ima urezano „A....ERTUS.“⁴⁵ Drugi primjerci pronađeni su u Rudićima kod Glamoča, Mogorjelu

³⁹ M. Petrinc, 2009, 163-164.

⁴⁰ J. Belošević, 2007, 275.

⁴¹ J. Belošević, 2007, 411.

⁴² Z. Vinski, 1983, 194 – 195.

⁴³ M. Petrinc, 2009, 164.

⁴⁴ M. Petrinc, 2009, 165.

⁴⁵ J. Belošević, 2007, 278.

kod Čapljine, Hateljima, Čairima kod Stoca i u grobu 322 na Ždrijacu, iako se ovo iz Nina zbog oštećenosti ne može sasvim sigurno svrstati u tip s krilcima.⁴⁶

Koplja s krilcima, kao i obična koplja, tipično su franačko oružje koje ulazi u širu uporabu u ranosrednjovjekovnoj Europi, isto kao i prethodno opisani mačevi.⁴⁷ Iako je za sada pronađen mali broj, sigurno se može reći da se javljaju isključivo u muškim grobovima ratničkog karaktera, dok ih u kasnijem horizontu više nema.⁴⁸

5.1.3. Ostruge

Po funkciji, ostruge ne spadaju u oružje, ali čine dio opreme ratničke konjice i najbrojniji su nalazi konjaničke opreme karolinškog tipa kasnog 8. i prve polovine 9. stoljeća. Ostruge nedvojbeno karolinške provenijencije, kao i one jednostavnije, rađene po uzoru na luksuzne karolinške predloške u velikom broju su nađene u grobovima muškaraca konjanika, a sve ih karakterizira ravan ostružni luk s trnom koji je u osi s lukom.⁴⁹ Na području hrvatske kneževine najviše primjeraka registrirano je na Crkvini u Biskupiji dok su na drugim hrvatskim lokalitetima uglavnom nađene pojedinačno, nešto rjeđe u paru.

⁴⁶ M. Petrinec, 2009, 165-166.

⁴⁷ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 132-133.

⁴⁸ M. Petrinec, 2009, 166.

⁴⁹ M. Petrinec, 2009, 168.

Niz ostruga s ovih prostora vjerojatno je izrađen u domaćim radionicama po karolinškom uzoru, a manji je broj izravno importiran – ti primjerci svrstavaju se među najstarije.⁵⁰ Takva je, primjerice, ona iz Vrbljana na Sani ili oštećena željezna ostruga iz Morpolače kod Benkovca, kao i primjerci sa Crkvine u Biskupiji, a najstarija ostruga s prostora ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine je ona iz Gradca kod Posušja. S obzirom na završetke krakova razlikuju se dva tipa: one sa završecima u obliku ušice ili pređice te one sa završecima u obliku pločice sa zakovicama. Oba tipa se u Europi javljaju istovremeno, dakle u 8. i 9. stoljeću, ali nakon 800. godine ovaj drugi tip je nešto češći.⁵¹

Najbrojnije zastupljen tip na području ranosrednjovjekovne Hrvatske, s rijetkim paralelama izvan toga područja, željezne su ostruge s trnom kojem je baza ovijena manšetom od brončanog lima, koja je opet ukrašena znatim vjenčićima i šrafiranim naizmjenično postavljenim trokutima. S obzirom na završetke krakova i ostružne garniture, M. Petrinec je izdvojila nekoliko inačica. Prvu čine masivne željezne ostruge kakve su nađene na Ždrijacu u grobu 161, na Maklinovom brdu ili u Biskupiji, s trnovima presvučenim mjedenim limom i krakovima koji završavaju pačetvorinastim kopčama s trnom za zakopčavanje na obuću. U tri slučaja kod ovakvog se tipa javljaju se tzv. pticoliki završeci koji možda nastaju po uzoru na ranokarolinške jezičce s dugmetastim ili pupoljkastim završetkom s kojima se djelomično vremenski podudaraju, u zadnjoj trećini 8. stoljeća. Među svim inačicama, ove su najzastupljenije na području hrvatske kneževine, ali i na neretvansko-zahumskom području, dok su izvan tih granica rijetke. Kako ih u drugim dijelovima franačkog carstva uglavnom nema, smatrane su regionalnim izrađevinama te ih možemo nazvati „karolinškim ostrugama hrvatskog tipa“.⁵²

U drugu skupinu spadaju, primjerice, ostruge iz grobova 166, 167 i 322 sa Ždrijaca, one iz groba 258 na Begovači u Biljanima Donjim ili primjerci iz grobova 1 i 88 s Crkvine u Biskupiji. Završeci krakova su im u obliku pločice sa šest zakovica, na bazama trna je jedno ili više prstenastih zadebljanja, a sve ostružne garniture imaju jezičce „U“ oblika. Trećoj skupini ostružni krakovi završavaju pređicama s rebrastim okvirom, ali od dva primjerka, iz Vukovića mosta u Koljanima i Rešetarici u Podgradini, samo je onom iz Koljana sačuvana garnitura za zakopčavanje. Par ostruga iz groba 6 na Crkvini u Biskupiji spada u četvrtu skupinu. Ostružni krakovi završavaju pločicama s osam zakovica, a sačuvana garnitura sastoji se od jezičca sa završetkom u obliku pupoljka, četvrtaste petlje te kopče s pređicom ovalnog oblika i „U“ okovom. Napokon, petoj inačici pripadaju primjerci ostruga iz Bratiškovaca kraj Skradina i s lokaliteta Stranče-Gorica, kojima krakovi završavaju četvrtastim pređicama glatkog okvira.⁵³

Nešto mlađu skupinu starohrvatskih ostruga predstavljaju luksuzni parovi ostruga iz zidanih presvođenih grobnica ispod bazilike na Crkvini u Biskupiji, kao i one iz sarkofaga u sjevernoj prostoriji narteksa iste bazilike. Križ koji je urezan na poklopnici sarkofaga upućuje na nesumnjivu kršćansku pripadnost pokojnika. U grobovima su bila ukopana mala djeca, pa bi prisutnost ostruga značila njihovu pripadnost visokom društvenom sloju. Sva tri primjera su bogato ukrašena, od kojih one iz sarkofaga i jedan od parova iz grobova rovašenim rombovima, trokutima i viticama, dok je drugi par ukrašen cizeliranim pozlaćenim rozetama. One po stilu i kvaliteti izrade spadaju među najljepše i najvrjednije proizvode ovog tipa u

⁵⁰ J. Belošević, 2007, 282.

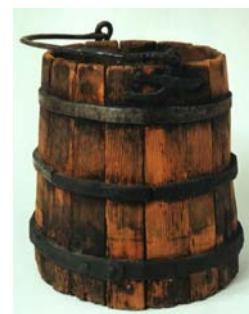
⁵¹ M. Petrinec, 2009, 168-169.

⁵² Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 120.

⁵³ J. Belošević, 2007, 282-284; M. Petrinec, 2009, 172-175.

karolinškome svijetu uopće, kao i ostali primjerci raskošno ukrašenih brončanih pozlaćenih ostruga u Hrvatskoj.⁵⁴

Ostruge se pojavljuju na ovim prostorima kada oni ulaze u franačku interesnu sferu i od tada su kontinuirano u uporabi pa je pojedine tipove zastupljene u starohrvatskim grobovima teško preciznije vremenski svrstati. Svi ovi primjerci, među ostalima, imaju izrazite lokalne osobine, a to onda upućuje na zaključak da su proizvod hrvatskih ili pridošlih franačkih kovača, te da su nastali pod nesumnjivim karolinškim utjecajima tijekom kraja 8. i prve polovine 9. stoljeća. O tome govori brojnost i rasprostranjenost pojedinih ostruga na teritoriju ranosrednjovjekovne Hrvatske, a i teško je vjerovati da su toliko brojne ostruge importirane iz zapadne i srednje Europe. Stoga većinu ostruga pronađenih na području starohrvatske države treba pripisati domaćim radionicama, a samo neke od njih, npr. one iz groba 7 na Crkvini u Biskupiji mogu se smatrati ranokarolinškim importom.⁵⁵

5.1.4. Ostalo naoružanje

Bez sumnje su karakteristični mačevi i konjanička oprema uglavnom bili oprema vladajućeg sloja, dok je ostalo oružje, npr. bojne sjekire, jednostavna koplja lisnatog oblika, noževi i luk sa strijelom činilo opremu ostalih društvenih slojeva. Sjekire su vrlo rijedak nalaz u starohrvatskim grobovima pa nije moguće provesti ni određenu tipološku klasifikaciju, a za one nađene na dalmatinskim nalazištima, npr. u Crkvini, smatra se da su djelo domaćih kovačkih radionica. One od kraja 8. do početka 12. stoljeća ne mijenjaju svoje oblike pa ih je teško svrstati u određeniji vremenski okvir. Produkt domaćih radionica su i strelice, koje su nađene u relativno malom broju, primjerice na nekropolama na Crkvini i Ždrijacu, a zajedno s drvenim lukovima, od kojih nijedan nije sačuvan, još od najstarijih vremena čine sastavni dio tipično slavenskog pa tako i hrvatskog naoružanja.⁵⁶

⁵⁴ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 122; M. Petrinec, 2009, 191-192.

⁵⁵ D. Jelovina, 1976, 124-126.

⁵⁶ D. Jelovina, 1976, 115-120.

5.2. Nakit i uporabni predmeti

Nakitni predmeti u grobovima karolinškog razdoblja u Hrvatskoj su vrlo rijetki, možda zato što u ženskim grobovima nema prepoznatljivih karolinških priloga kao što je slučaj kod ukopa muškaraca. U grobovima s takvim nalazima nakitni predmeti nađeni su samo kod ukopa dostojanstvenika na Crkvini u Biskupiji te na Ždrijacu.⁵⁷ Pri tome treba napomenuti da podrijetlo nakita treba tražiti u bizantskom kulturnom krugu, iako se njegova vremenska pripadnost poklapa s invazijom karolinških utjecaja na ove prostore.

U grobu 5 na Crkvini pronađena je, uz željezni nož, jedna zlatna naušnica sa četvrtastim privjeskom, vjerojatno antičkog podrijetla, a kako je bila u ustima pokojnika, po svoj prilici je imala funkciju obola pa je i ne bi trebalo tretirati kao nakitni predmet. U drugom slučaju na Crkvini, u sarkofagu iz mauzoleja ispred crkve Sv. Marije pronađen je jajoliki privjesak uz vrat pokojnika, opleten s četiri filigranske niti. Danas je izgubljen, ali je zasigurno konceptom bio u duhu karolinškog vremena, sličan amuletima kakvi su u kasnoj antici bili u uporabi kod Germana i Slavena u pribaltičkim prostorima. U trostrukom ukopu u grobu 322 na istom groblju, nakitni predmeti nađeni su uz dječji skelet položen u majčino krilo. U predjelu prsiju bilo je polukružno narebreno brončano dugme te torkves četvrtastog presjeka od srebrne žice i ogrlica od staklene paste.

Uporabni predmeti nađeni u ranosrednjovjekovnim grobovima hrvatske kneževine imaju bliske analogije s proizvodima tadašnje zapadne Europe te su vjerojatno karolinškog porijekla, a dopunjuju sliku života hrvatskih stanovnika. Jedan od takvih je križolika brončana pozlaćena aplika iz groba 324 sa Ždrijaca, koja je zbog prikaza ljudskih lica na krakovima bliska nakitnim proizvodima iz velikomoravskog kulturnog kruga, kojima je ishodište u zapadnoeuropskim križolikim izrađevinama koje karakteriziraju karolinško razdoblje. Slična pretpostavka vrijedi i za srebreni lijevani privjesak s iste nekropole, nađen u grobu 216 uz željezni nož i keramičku posudu, kao jedinstven nalaz u Hrvatskoj. Ukrašen je obostranim prikazom triju osoba koje se drže za ruke, možda vizualizacija Presvetog Trojstva u ikonografiji zapadne Crkve, a koje se u karolinško vrijeme učestalo štovalo. Po svoj prilici su franačkog podrijetla i dva željezna ključa sa Ždrijaca, nađena kao prilog u muškom grobu 160. Među predmetima svakodnevne uporabe treba izdvojiti drvene vjedrice okovane metalnim obročima koje se u više navrata nalaze u grobovima konjanika još od merovinškog razdoblja pa se pretpostavlja da su izvorno služile za napajanje i hranjenje konja. Kako je drvo propadljiv materijal, jedini ostaci vjedrica su metalni okovi, nađeni u tri primjerka u Biskupiji na Crkvini, na groblju Glavčurak u Kašiću kod Zadra te na Ždrijacu u Ninu u grobu 167.

Posljednji treba spomenuti i karolinški novac, koji je u Hrvatskoj do sada brojem vrlo skroman, što možda ukazuje na nedovoljno razvijene trgovačke veze hrvatske kneževine s tadašnjom zapadnom Europom. Lotarov novčić iz Žminja, novčić istog vladara iz groba 62 na nekropoli Nin-Ždrijac te dva srebrna denara Karla Velikog, jedan sa Brijuna, a drugi iz Bribira, za sada su jedini primjerci karolinškog novca nađeni na istočnoj jadranskoj obali. Srebreni denari kao što su ovi Karla Velikog bili su osnova karolinškog monetarnog sustava, preuzetog od Merovinga. S obzirom na prikaz hrama na reversu i legendu *Xristiana religio*, primjerak sa Ždrijaca vjerojatno je potekao iz kovnice u Mediolanu (današnji Milano), a sudeći prema okolnostima nalaza sigurno je bio u funkciji obola. Početak legende

⁵⁷ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 136.

Mediol(anum) na reversu novčića iz Bribira upućuje na podrijetlo iz iste kovnice. Tip novčića kakav je ovaj iz Bribira, s križem na aversu i monogramom Karla Velikog na reversu, emitira franačke kovnice zapadno od Alpa, kao i one u sjevernoj Italiji od 793. do 812. godine, među kojima je i Milano.⁵⁸ Osim ovih i relativno brojnih zlatnika Konstantina V Kopronima, čija se učestala pojava tumači kao dio „obiteljskog blaga“ do kojega je, na danas još uvijek nepoznat način, došao vladajući sloj tadašnje Hrvatske, rijetki su i istovremeni bizantski i arapski novci, što je dokaz općenito nedovoljno razvijene monetarne prakse u tadašnjoj Hrvatskoj.

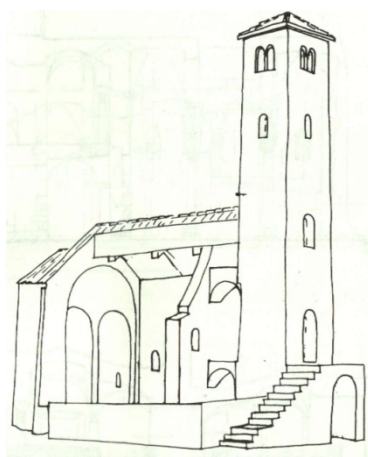
Postupnim razvojem samostalne hrvatske države u drugoj polovini 9. st. arheološki materijal karolinškog obilježja polako nestaje. Kontakti sa zapadnom Europom održavaju se još posredstvom rijetkih nalaza, uglavnom poslijekarolinškog oružja, ali ni značenjski ni količinski nisu onoliko relevantni koliko su bili u prethodnom karolinškom razdoblju.⁵⁹

6. ARHITEKTURA KAROLINŠKOG DOBA

Monumentalne likovne vrste, tj. arhitekturu, zidno slikarstvo i skulpturu treba proučavati nešto drukčije nego druge likovne djelatnosti, a upravo se u arhitekturi najvjerođostojnije može pratiti odnos tradicija prostora na kojem izrastaju s onim što donose inovacije.

Sve do istraživanja lokaliteta u Francuskoj i Njemačkoj, koja su uslijedila nakon Prvog svjetskog rata, pretpostavljalo se da su Karolinzi na području arhitekture dali samo neznatan doprinos. Poznato je bilo samo nekoliko građevina, opisivanih kao kasnoantičke imitacije, jer karolinška arhitektura u središtima carske vlasti, pogotovo ona sakralna, pokušava oponašati antičke i kasnoantičke prethodnike koliko god je to moguće.⁶⁰ Međutim, franačka ranosrednjovjekovna arhitektura danas se smatra važnom karikom između antike i romanike, a njen utjecaj najviše dolazi do izražaja u oblikovanju zapadnog korpusa crkava, što se odnosi na pojavu zvonika na zapadnom pročelju i prisustvo *westwerka* ispred glavnog crkvenog broda.⁶¹ Pri tome treba spomenuti da crkva Sv. Spasa ima najstariji sačuvani zvonik i da je to jedina predromanička jednobrodna građevina na području hrvatske kneževine koja uopće ima sačuvani zvonik.⁶² Pojedine hrvatske regije bile su

⁵⁸ T. Šeparović, 2007, 142-143.

⁵⁹ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 110-139.

⁶⁰ J. Snyder, 1989, 191-192.

⁶¹ T. Marasović, 1994, 193.

⁶² T. Marasović, 1994, 196.

različitim intenzitetom u kontaktu s franačkom državom pa su razlike koje se vide u arhitekturi posljedica jačeg ili slabijeg izravnog karolinškog utjecaja, a inovacije su vidljivije tamo gdje su i kontakti bili veći. Prve intervencije bile su u Istri već krajem 8. stoljeća. Dalmacija osjeća samo kratke utjecaje početkom 9. stoljeća do Aachenskog mira, kada se vraća pod okrilje Bizanta. U hrvatskoj kneževini su, s druge strane, utjecaji izrazitiji u tijeku pokršćavanja i pomaganju pri uspostavi prve političke strukture. Međutim, rasprave o arhitekturi karolinškog doba temelje se tek na skromnim ostacima, često i na analogijama i pretpostavkama. Predromanička arhitektura hrvatske kneževine, za razliku od Istre i Dalmacije, najviše je stradala, uglavnom u doba turskih osvajanja. Od kraja 19. stoljeća buđenje nacionalne svijesti i vrijeme nastajanja nacionalne arheologije potiče brojna iskapanja na području nekadašnje hrvatske kneževine, ali tim istraživanjima je primarni zadatak bio pronalazak natpisa hrvatskih vladara pa se arhitekturi posvećivala nedovoljna pažnja. Stoga su saznanja o monumentalnoj arhitekturi 9. stoljeća ponekad nepouzdana jer se ne temelje na sustavnim istraživanjima.

Prostor hrvatske kneževine „trpi“ karolinške utjecaje vidljive na importu ključne karolinške inovacije, već spomenutog *westwerka*. Odnosi se na strukturu na zapadnoj, odnosno ulaznoj strani crkve, a jedno od tumačenja govori da je to mjesto s kojeg je dostojanstvenik, bilo crkveni bilo svjetovni – pri čemu ne mora nužno biti vladar – mogao pratiti liturgiju. Time crkva dobiva značenje tzv. *Kaiserkirche*, tj. prostora za vladara u širem smislu, ali i *Eigenkirche* – privatne crkve feudalca. Druga interpretacija *westwerka* kaže da ima smisao zasebne crkve za izuzetne liturgijske funkcije. Naime, postojanje male polukružne niše u strukturi potvrđuje liturgijsku funkciju *westwerka* jer bi njena zadaća bila primanje malog prienosnog oltara. Iako je niša uobičajeni element razrade zidnih plašteva predromaničkih crkava u Hrvatskoj, treba uzeti u obzir i da su takvi elementi uobičajeni za postavljane relikvijara, odnosno oltara.

U ranom 9. stoljeću iz akvilejske patrijaršije, a posredstvom Franaka, dolazi do pokršćavanja Hrvata. Tada započinje izgradnja crkvi i njihovo skulptorsko opremanje, a arhitektonski zahvati su bliski onima s prostora odakle dolaze misionari. Unutrašnjost Dalmacije bila je sustavno kristijanizirana za cara Justinijana u 6. stoljeću, a iako gustoća ranokršćanskih sakralnih građevina tu nije bila onakva kao u obalnom prostoru – dodatno prorijeđena u 7. i prvoj polovini 8. stoljeća – ipak je dala dovoljnu podlogu za novu, karolinški potpomognutu crkvenu organizaciju u početku 9. stoljeća. Uz novoizgrađene crkve redom na posjedima hrvatskih velikaša u funkciji ostaje veći broj sakralnih objekta ranijeg doba, čija se adaptacija uglavnom odnosi na postavljanje novog crkvenog namještaja.⁶³ Ta ranokršćanska zdanja češće su u funkciji župnih crkvi namijenjenih široj zajednici, ali ipak se, sudeći prema natpisima i arhivskim podacima, većinom grade privatne crkve najvišeg upravljačkog sloja ili pak benediktinske crkve.

U prvom valu gradnje poznate preuređene starokršćanske crkve su Sv. Martin u Pridrazi kod Novigrada, koja do danas ostaje gotovo neizmijenjena, potom Sv. Bartul u Galovcu, Sv. Mihovil u Brnazama kod Sinja te Sv. Marta u Bijaćima, dok je, primjerice, novoizgrađena Sv. Marija na Crkvini u Biskupiji. Od ovih spomenutih, zadnje dvije nalaze se na vladarskim posjedima, a takav je i Sv. Juraj na Putalju kod Kaštel Sućurca, zabilježen u doba kneza Mislava. Važna činjenica je da se pri obnovi ranokršćanskih zdanja biraju oni položaji koji još otprije imaju baptisterij, kao što je slučaj Sv. Marte u Bijaćima, Sv. Bartula u

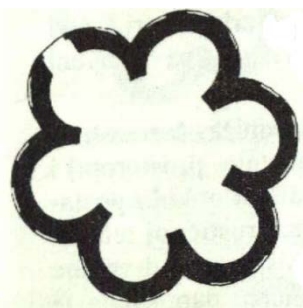
---

⁶³ T. Marasović, 1994, 44.

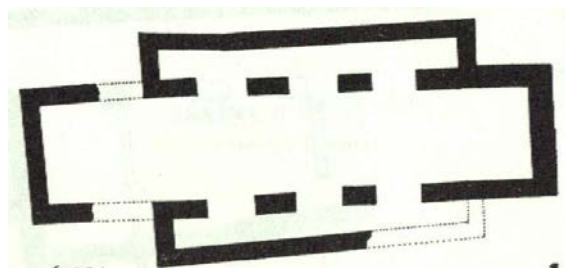
Galovcu ili Sv. Martina u Pidrasi, čiji tip jednobroda s trikonhalnim svetištem u drugoj polovini 9. stoljeća postaje često korišteni tip koncepcije u hrvatskoj kneževini.

Arhitektonski oblici rijetkih sačuvanih crkava prvog vala izgradnje u ovom razdoblju povezani su s prostorom akvilejske patrijaršije. Crkva Sv. Marte u Bijaćima je tipološki trobrodna bazilika s istaknutom pravokutnom glavnom apsidom i dvije bočne, upisane u začelni zid crkve, a takav tip je poznat u više primjera na akvilejskom prostoru. Sv. Marija na Crkvini u Biskupiji također je trobrodna troapsidalna bazilika, sa sve tri apside upisane u začelni zid, a najbliže tlocrtne analogije opet se nalaze na području jurisdikcije akvilejskog patrijarha, dok se njezin *westwerk* uklopio u funkciju građevine koja je mauzolej hrvatskih vladara još od ranog 9. stoljeća. Međutim, Sv. Marija je toliko loše istraživana da ni revizija Stjepana Gunjače nije pomogla, kao ni konzervacija i rekonstrukcija dijela zidova, koje su onemogućile daljni uvid u oblik građevine.

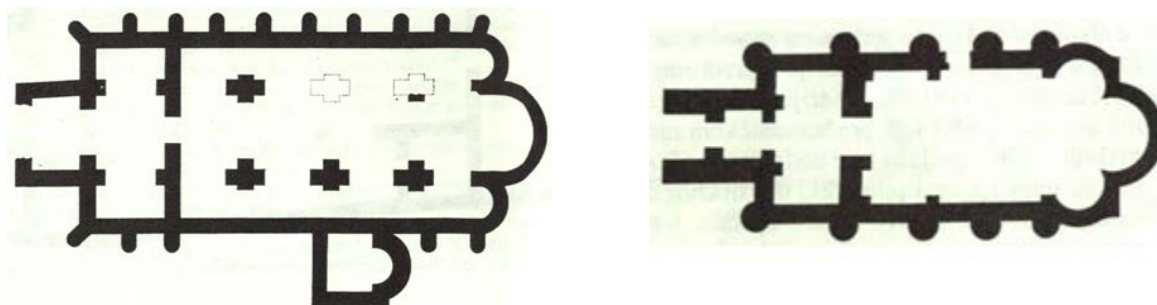
Za dataciju gradnji ili pregradnji dosta je važno da se u nekoliko primjera nailazi na arhitektonsku plastiku na eksterijeru crkve, tj. na okvirima vrata. U predromaničkoj arhitekturi izuzetno je rijetka takva artikulacija fasade jer je uređenje usmjereno prema interijeru u ranokršćanskoj tradiciji. Stoga takve okvire treba dovesti u vezu s karolinškom idejom obnove antike. Osim toga, troapsidalno svetište, koje najzornije svjedoči o zapadnom ritusu, te sam *westwerk* govore da se u hrvatskoj kneževini u sloju građevina podignutih na zadužbinama kneževa i dostojanstvenika organizacija duhovnog života uređivala prema karolinškom uzoru.

Izgleda da je u hrvatskoj kneževini uzlet graditeljske djelatnosti vidljiv u sredini 9. stoljeća, za vladavine kneza Trpimira, a nastavlja se tijekom cijele druge polovice istog stoljeća u nekoliko tipološki srodnih arhitektonskih grupacija. Osim preuređenja ranokršćanskih, a katkada i antičkih zdanja, od novoizgrađenih crkvi dominiraju one građevine centralne osnove te one longitudinalne. Dok su sve kronološki sigurne centralne građevine šesterolisti, uglavnom memorijalnog karaktera ili kao oratoriji u sklopu samostana, longitudinalne su često privatne crkve. Iako ove zadnje nisu sve potpuno istog tipološkog obrasca jer mogu imati jedan do tri broda, povezuje ih presvođivanje, obli kontrafori i *westwerk*, kao znak njihove funkcije, odnosno privatnog karaktera. Kod triju šesterolista s područja hrvatske kneževine – u Brnazama, Pidrasi i Kašiću – raspolaže se relativno pouzdanim argumentima za datiranje. Sve su uglavnom istih osobina, sa šest konhi radialno postavljenih oko središnjeg prostora nadsvođenog kupolom. Ova tri primjera naknadno dobivaju na zapadnoj strani neku vrstu vestibula, dok su im dimenzije približno jednake. Šesterolisti su prisutni kako u hrvatskoj kneževini, tako i u bizantskoj temi Dalmaciji zato što nemaju nikakvu euharistijsku funkciju, dakle ne pripadaju redovnoj crkvenoj organizaciji župa, već imaju memorijalnu funkciju jednaku u svim kršćanskim prostorima. Longitudinalne crkve, s druge strane, imaju specifičan oblik, nepoznat na prostoru bizantske Dalmacije. Iako imaju arhitektonske poveznice, poglavito važan *westwerk*, različitih su tipoloških karakteristika. Tako su, primjerice, Sv. Cecilija na Stupovima u Biskupiji ili crkva na Glavici u Biogradu trobrodne troapsidalne crkve, dok su Sv. Spas na vrelu Cetine i crkva na Lopuškoj glavici u Biskupiji jednobrodne s trolisnim svetištem.

Što se tiče *westwerka*, ta arhitektonska koncepcija predstavlja poveznicu ne samo među longitudinalnim crkvama, već i u dijelu preuređenih ranokršćanskih crkava i u dijelu šesterolista. *Westwerk* na novoizgrađenoj crkvi na Lopuskoj glavici i pregrađenoj crkvi u Žažviću pripadaju sredini 9. stoljeća i vladavini kneza Trpimira, dok su oni u Sv. Spasu i Sv. Ceciliji smješteni u vrijeme kneza Branimira.

Zbog povijesnih okolnosti, prostor hrvatske kneževine tijekom 9. stoljeća prostor je s najviše pregradnji starokršćanskih crkava, a istodobno i prostor s najjasnijim karolinškim utjecajima. Međutim, u hrvatskoj kneževini se samo u prvim desetljećima 9. stoljeća vidi prihvaćanje arhitektonskih tipova iz sjeverne Italije, što je bilo vezano uz pokrštavanje i misionarsku djelatnost. I ovdje arhitektura slijedi tradicije prostora, što je očito u pojavi šesterolisnih crkvi, dok su sjevernoitalski tipovi samo pojedinačna arhitektonska rješenja koja ne ostavljaju dubljeg traga u kasnijoj izgradnji.⁶⁴

⁶⁴ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 164-189.

7. LATINSKI EPIGRAFIČKI SPOMENICI U HRVATSKOJ KNEŽEVINI

Nastanak latinske epigrafičke baštine u 9. stoljeću bila je još jedna od posljedica podvrgavanja Hrvatske franačkoj vlasti. Cijela epigrafička baština izrađuje se po uzoru na kasnoantički latinitet, a sve do kraja 11. stoljeća latinskog je jezičnog izraza zbog usvajanja zapadnog obreda i latinskog pisma kao službenog oblika izražavanja vjere.⁶⁵

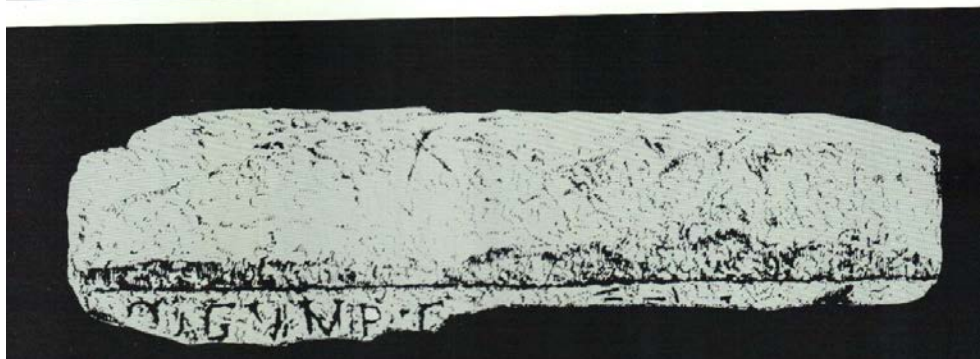
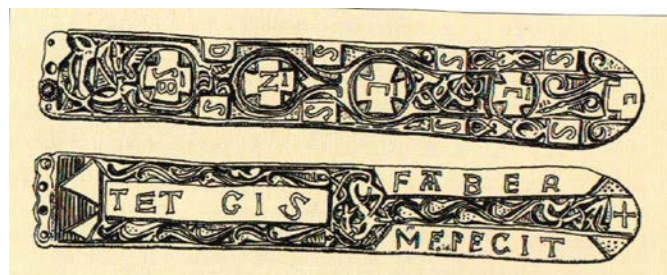
Na području ranosrednjovjekovne Hrvatske dedikacijski natpisi javljaju se u velikom broju, a od svih kategorija najjače su obilježili hrvatsku predromaničku epigrafiku. Zajedno s onima liturgijskog sadržaja izrađuju se kao dio predromaničke arhitekture i plastike, a njihovim darivanjem pojedinci stječu vjersku i društvenu afirmaciju. U epigrafičkim dedikacijama sudjeluju pripadnici svjetovnih slojeva, kao i oni crkvenog staleža. Prva skupina podrazumijeva najviše društvene slojeve, pa i sam hrvatski vladarski vrh, dok su pripadnici druge skupine direktni tvorci i prevoditelji natpisa, počevši od đakona (*diaconicus*) preko prezbitera – svećenika (*presbyter*) do opata (*abbas*) kao nadstojnika benediktinskih samostana.⁶⁶ Dedikanti s titulom opata zabilježeni su u nekoliko slučajeva, primjerice u Ninu, Lepurima, Kapitulju ili Splitu, a radi se o predstojnicima povijesno dokazanih samostanskih zajednica u vodećim središtima ranosrednjovjekovne hrvatske države.

Epigrafički podaci o crkvenim dedikantima daju uvid u širenje benediktinskog redovništva u naše krajeve te dokazuju prisutnost stranog, zapadnog podrijetla. Jedan od takvih je Gumpert koji, zabilježen kao đakon, ali i kao prezbiter, očito napreduje u crkvenim funkcijama, a njegovo ime pronađeno je na nadvratnicima crkve Sv. Marije na imanju Trpimirovića u Bijaćima. Teudebert, opat benediktinskog samostana Sv. Ambroza u Ninu, još je jedan primjer. To je prvi imenom poznati opat u Hrvatskoj potvrđen epigrafičkim

⁶⁵ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 237.

⁶⁶ V. Delonga, 1996, 295.

spomenikom. Iz oba primjera je vidljivo da su germanskog, tj. lombardskog podrijetla, kao i neki drugi predstavnici crkvenog i svjetovnog staleža posvjedočeni u ranosrednjovjekovnoj Dalmaciji, Istri i Duklji, kao što su teolog Gottschalk ili ninski biskup Aldefred.

Misionarstvo kao pokretač kristijanizacije posvjedočeno je u latinskoj epigrafici još početkom 9. stoljeća, a već spomenuti Gumpert član je misije koja je prva ostavila trag. Njegovo ime govori da je vjerojatno Langobard, a kao službenik karolinškog vladara predvodi misiju povjerenu akvilejskoj crkvi te se dolaskom u ove krajeve stavlja na raspolaganje hrvatskom knezu, vjerojatno Mislavu. Natpis na nadvratnicima Sv. Marte govori da se na ovom području zadržao duže vrijeme s obzirom na napredovanje u crkvenoj funkciji. Na četiri mjesta nadvratnika na kojem se spominje, a koji se danas čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Gumpert ističe da je već kao đakon, a zatim i kao prezbiter, bio angažiran u gradnji crkvenog sklopa. Na sličan način i prezbiter Gracijozus obilježava

svoj udio u uređenju misionarskog središta blizu Sv. Marte. Na tom mjestu je uz starokršćansku baziliku i njenu krstionicu bilo misionarsko središte, koje je po nalogu hrvatskog kneza najviše pridonijelo izgradnji crkvenih objekta na vladarskom posjedu u Bijaćima, koji su bili završeni do druge polovine 9. stoljeća.⁶⁷

Latinski natpis gore spomenutog Teudeberta, opata benediktinskog samostana Sv. Ambroza u Ninu, ocrtava koliku su ulogu imali samostani u kulturnim zbivanjima, pogotovo za vrijeme pojačane izgradnje i obnove sakralnih objekta u drugoj polovini 9. stoljeća. Nin je u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj prvo vjersko središte u Hrvata. Oko sredine 9. stoljeća tamo se za vrijeme kneza Trpimira osniva središte hrvatske biskupije koja će sve do 925. ostati jedino crkveno središte hrvatske kneževine. Prvotno se razvijala pod franačkim crkvenim utjecajem – biskup je bio podređen akvilejskom patrijarhu, a preko ninske biskupije su prodirali franački crkveni utjecaji prema ostalim hrvatskim krajevima.

Muški benediktinski samostan Sv. Ambroza, čiji je opat Teudebert, nije sačuvan tamo gdje se spominje u pisanim izvorima, već se vjerojatno nalazi uz ranosrednjovjekovnu crkvu Sv. Mihovila, podignutu nad dijelom antičkog hrama. Kao i ostali darovatelji tog doba, i Teudebert kao „ponizni i nedostojni grješnik“ daje izgraditi crkveni namještaj u nekoj predromaničkoj crkvi, vjerojatno onoj Sv. Mihovila, „u doba Branimira, kneza Slavena“, za spas svoje duše.⁶⁸

Liturgijski obilježeni tekstovi, koji ostavljaju traga u arheološkom materijalu, ne nose samo imena donatora i zavjetnika. Naime, nauk o Presvetom Trojstvu toliko je dominirao u ranom 9. stoljeću da se i sama kršćanska vjera nazivala *fides Sanctae Trinitatis*. To se vremenom prenosi i u sadržaje epigrafičkih posveta.

⁶⁷ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 239.

⁶⁸ V. Delonga, 1996, 204.

Na četverostranom krstioničkom ciboriju u crkvi Sv. Marte u Bijaćima upućuje se na sve ono što je obnovljeno u čast Sv. Marte, a iako je malo sačuvano od tog teksta, sasvim je dovoljno da se u njegovom sadržaju, koji se temelji na ideji o Sv. Trojstvu, vidi utjecaj

karolinške dogme. Time je u skladu s funkcijom objekta, obnovljenog starokršćanskog baptisterija Sv. Ivana Krstitelja gdje je natkrivao već postojeći križni krstionički zdenac. Iz istog kompleksa sačuvan je natpis na dva arhitrava, kojim se imenom nepoznati donator materijalnim darivanjem crkvi „pravda“ pred Bogom, a započinje trostrukim Sanctusom (*Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth*). Slična pojava pronađena je i na ranokarolinškom metalnom jezičcu 8./9. stoljeća iz Gornjih Vrbljana kod Ključa na rijeci Sani, kao djelo zlatara zapadnofranačke provenijencije imena Tetgis. Sv. Trojstvo je obilježje prvog vala karolinške vjerske ekspanzije.⁶⁹ Iako je ono bitni element teksta koji prati obred krštenja, posebno naglašavanje tog pojma ukazuje na dominaciju

liturgijskih obrazaca na prostorima koji se razvijaju pod okriljem Franaka.⁷⁰

Velika disperzija epigrafičkih spomenika može se pratiti tijekom 9. stoljeća, pogotovo u međuriječju Zrmanje i Cetine te u Livanjskom polju koje je u to vrijeme bilo jezgra ranosrednjovjekovne hrvatske vlasti. Natpisi se javljaju na hrvatskim vladarskim posjedima i posjedima velikaša pa vladari redovito posredno ili neposredno potiču njihovu izradu. U razdoblju koje je obilježeno karolinškom obnovom vladarska i crkvena središta daju najvrjednije primjere epigrafičkih tekstova, a iako svaki od hrvatskih prostora daje svoj jedinstven doprinos baštini, moguće je izlučiti zajedničke poveznice koje su u karolinškoj atmosferi i očekivane.

8. HRVATI U 2. POLOVINI 9. STOLJEĆA I POVLAČENJE FRANAČKE VLASTI IZ HRVATSKE KNEŽEVINE

Dolaskom kneza Trpimira na vlast započinje borba za osamostaljenje Hrvatske, koja je u potpunosti završena s knezom Branimirom. Trpimir je pokušao uvesti princip obiteljskog nasljeđivanja kneževske vlasti ali, iako je imao tri sina, Petra, Zdeslava i Mutimira, hrvatsku vladarsku stolicu preuzima Domagoj, očito član druge porodice.⁷¹ Negdje u to vrijeme događaju se promjene i na bizantskom prijestolju, gdje je 866. na pristanak cara Mihajla ubijen njegov ujak i suvladar Bardas. Ubojica Bazilije postaje carev suvladar, ali vidjevši da Mihajlo čeka priliku da i njega smakne, unajmljuje ubojice i daje ubiti cara 867. Bazilije I stupajući na prijestolje odlučuje obnoviti bizantsku politiku i, prije svega, suprotstaviti se arapskoj sili u Sredozemnom moru. Stoga se odaziva pozivu Dubrovnika kojeg Arapi

⁶⁹ Hrvati i Karolinzi, sv. 2, 2000, 242-244.

⁷⁰ V. Delonga, 1996, 310.

⁷¹ N. Budak, 1994, 22.

opsjedaju još od 866. godine. Arapi izmiču pred neočekivanim suparnikom, a novi car vraća svoj nekadašnji ugled na Jadranskom moru.

S druge strane, sve veći bizantski utjecaj u južnoj Italiji prisilio je franačkog cara Ludovika II, sina Lotara I, da se povuče s tih prostora krajem 873. godine. Međutim, još veći problem za Ludovika bilo je pitanje baštine jer nije imao muških nasljednika. Stoga je 874. godine sa svojim stricem, kraljem Ludovikom Njemačkim sklopio tajni sporazum prema kojem bi ga u Italiji naslijedio Ludovikov najstariji sin Karlman. Tome istome je otac već prethodno kao buduću baštinu odredio Bavarsku, s vazalnim kneževinama Češkom, Moravskom, prekodravskom Panonijom, Karantanijom i Panonskom Hrvatskom, dakle čitavo područje do hrvatske granice. Nedugo nakon sporazuma umire car Ludovik II, a papa Ivan VIII se s klerom i većinom italskih velikaša odlučuje za Ludovika Njemačkog kao nasljednika Italije te ga na Božić 875. godine u Rimu okruni za cara. I Karlman tada provaljuje u Italiju gdje ne postiže značajnije uspjehe, ali zbog italske baštine dolazi do rata među članovima karolinške porodice. Najprije umire Ludovik Njemački, a potom i njegov brat Karlo II Čelavi te Karlman postaje pravi vladar Italije, a time i onoga dijela koje mu je otac prethodno namijenio. K tome je u interesu imao dovesti pod svoju vlast i samu Hrvatsku. Hrvatska kneževina sada se nalazi u potpuno novim okolnostima, ne toliko zato što je doživjela promjenu vladara, već zato što od tada postaje članom državne skupine kojoj težište više nije u Italiji, nego u Njemačkoj. Tada bizantski car Bazilije počinje vršiti pritisak na Hrvate namećući svoju politiku, vjerojatno preko dalmatinskih gradova. Opreka interesa bizantske i franačke strane vidljiva je u cjelokupnim bizantskim nastojanjima na Zapadu, tj. u južnoj Italiji i na Jadranskom moru, gdje se nakon smrti Ludovika II više nije obaziralo na Aachenski mir. Naum cara Bazilija uspijeva utoliko što su sukobi među samim Karolinzima i padanje vlasti i ugleda zapadnog cara potaknuli Hrvate pod Domagojem na podizanje ustanka upravo onda kada su trebali doći pod vrhovnu njemačku vlast.

Izbija rat između Karlmana i Hrvata koji se vodio kako na kopnu negdje oko Vrbaša, gdje Karlmanove čete predvodi donjopanonski knez Kocelj, tako i na moru uz istarsku obalu koja je već bila dio Karlmanove države. U tom ratu je Hrvate sigurno pomagao i sam Bazilije. Negdje oko 878. godine ustanak uspješno završava, čime su se Hrvati oslobodili franačke vlasti.

Za vrijeme ustanka, godine 876, umire knez Domagoj, a kneževsku stolicu je vjerojatno preuzeo njegov sin i suvladar Iljko, možda zajedno sa svojom braćom. Međutim, Domagojevi sinovi nisu se dugo održali jer ih je uskoro, uz bizantsku pomoć, protjerao sin kneza Trpimira, Zdeslav, koji u Carigradu priznaje vrhovnu Bazilijevu vlast. U takvom spletu okolnosti Bizant je mogao nesmetano zavladatai cijelom istočnom jadranskom obalom pa Zdeslav dovodi hrvatski narod i ninsku Crkvu pod vrhovnu vlast carigradskog patrijarha.⁷² Međutim, većina hrvatskih velikaša nije bila zadovoljna Zdeslavovom probizantskom politikom nedugo nakon što se Hrvatska oslobodila od Franaka. Zdeslav je smijenjen nakon samo jedne godine na prijestolju, a u Branimirovo vrijeme Hrvatska je vjerojatno još uvijek formalno priznavala vlast Karla Debelog, iako stvarne vlasti franačkih vladara više nije bilo.⁷³

⁷² F. Šišić, 1925, 355-363.

⁷³ N. Budak, 1994, 22-26.

9. ZAKLJUČAK

Kraj 8. i velik dio 9. stoljeća razdoblje je u kojem su se odvijali ključni događaji hrvatske povijesti. Jačanjem vlasti Karla Velikog franačka država širi se prema istoku Europe i u relativno kratkom roku podvrgava sebi dijelove nekadašnjeg Rimskog Carstva. Karolinška dominacija u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj i općenito istočnom Jadranu bila je razlog uvođenju ovih prostora u zapadni kulturni krug. Stara antička tradicija miješa se s novim civilizacijskim tekovinama, a politička previranja i sukobi interesa Bizanta i Franačke, okončani Aachenskim mirom, stvaraju jedinstvenu sliku onodobne hrvatske kneževine. Događaji koji prate rast i razvoj franačke države bilježe se u analima i životopisima careva pa tako i hrvatski prostori nalaze svoje mjesto u zapadnjačkim izvorima. Posredstvom misionara zapadnjački utjecaji probijaju se do hrvatske kneževine, a benediktinski redovnici su ti koji uspostavljaju veze s krugom zapadnog kršćanstva te u nedostatku utjecaja drugih redovničkih zajednica imaju dominantnu ulogu u crkvenoj povijesti i kulturi ranosrednjovjekovne Hrvatske. Pokršćavanje teče postupno počevši od vladajućih slojeva, a sukladno tome cvate i izgradnja i obnova sakralnih zdanja. Prisutnost redovnika stranog podrijetla zabilježena je u epigrafičkim spomenicima s hrvatskih vladarskih posjeda koji potiču njihovu izradu. Po nalogu Karolinga i pod jurisdikcijom akvilejskog patrijarha nova vjera donosi korjenite promjene i ostavlja biljeg na izuzetno vrijednoj materijalnoj ostavštini, a iako se rušenjem jedinstva franačke države smanjuje i uloga akvilejske patrijaršije, mjesto u zapadnom kulturnom krugu Hrvatska duguje prvenstveno misionarskom djelovanju. Nedugo nakon njih trgovci i vojni izaslanici donose vrijedne uporabne predmete karolinške umjetnosti i obrta. Najbrojniju, a time i najznačajniju ostavštinu karolinške provenijencije čini ratnička oprema, dok su nakit i uporabni predmeti dosta rjeđi u starohrvatskim grobovima. Karakteristični mačevi i konjanička oprema nesumnjivo su pripadali vladajućem sloju, dok je ostalo oružje činilo opremu drugih društvenih slojeva. Osim u tom tipu materijalne ostavštine, utjecaji se očrtavaju i na onodobnoj arhitekturi, prvenstveno u importu *westwerka*. Iako ta arhitektonska pojava i nije toliko učestala, radi se o ključnoj karolinškoj inovaciji. Upravo arhitektura najviše slijedi lokalnu tradiciju koja je prevagnula nad usvajanjem zapadnjačkih arhitektonskih oblika.

Već u drugoj polovini 9. st. raskidanjem odnosa s franačkom državom arheološki materijal karolinškog obilježja polako nestaje. Međutim, usvajanje nove vjere – kršćanstva donosi i nove svjetonazore, opismenjavanje, procvat u umjetnosti i općenito u kulturi. Nekadašnja rimska provincija rastrgana između avaro-slavenskih seoba i bizantskih interesa sada postaje politički uređena državna tvorevina, a pojave spomenutih nalaza odraz su društvenog raslojavanja koje dolazi s novom vladajućom silom. Gotovo stoljetna karolinška prisutnost učinila je žitelje hrvatske kneževine pripadnicima europskog Zapada, tvoreći jak temelj za daljnji razvoj.

10. LITERATURA

- J. BELOŠEVIĆ, 1980., *Materijalna kultura Hrvata od 7. do 9. stoljeća*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
- J. BELOŠEVIĆ, 2007., Osvrt na karolinške mačeve tipa H sa šireg područja Dalmatinske Hrvatske *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 24 No. 1, Zagreb, 405 – 418.
- J. BELOŠEVIĆ, 2007., *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*, Arheološki muzej, Zadar

- N. BUDAK, 1994., *Prva stoljeća Hrvatske*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- V. DELONGA, 1996., *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split
- ENCIKLOPEDIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, sv. 3, 1959 – 1966., skupina autora, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb
- I. GOLDSTEIN, 1995., *Hrvatski rani srednji vijek*, Novi Liber, Zagreb
- I. GOLDSTEIN – B. GRGIN, 2006., *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb
- H. GRAČANIN, 2011., *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (od konca 4. do konca 11. st.)*, Plejada, Zagreb
- HRVATI I KAROLINZI, sv. 2, 2000., skupina autora, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split
- D. JELOVINA, 1976., *Starohrvatske nekropole*, Čakavski sabor, Split
- N. KLAIĆ, 1975., *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb
- T. MARASOVIĆ, 1994., *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split
- M. PETRINEC, 2009., *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split
- J. SNYDER, 1989., *Medieval art: painting, sculpture, architecture*, Harry N. Abrams, Inc. Publishers, New York
- F. ŠANJEK, 1988., *Crkva i kršćanstvo u Hrvata: Srednji vijek*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- T. ŠEPAROVIĆ, 2007., Nove spoznaje o nalazima ranosrednjovjekovnog novca u južnoj Hrvatskoj, *Starohrvatska prosvjeta*, Ser. 3, 30, Split, 127 – 137.
- F. ŠIŠIĆ, 1925., *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Narodne novine, Zagreb
- Z. VINSKI, 1983., Ponovno o karolinškim mačevima u Jugoslaviji, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 16-17 No. 1, Zagreb, 183 – 210.

11. POPIS PRILOGA

Slika 1 - Hrvatska u VII i VIII

Slika 2 - Hrvatska oko 814.

Slika 3 - Smjerovi pokrštavnja Hrvata od VII do IX stoljeća

Slika 4 – Kadionica iz sela Cetina kod Vrlike

Slika 5 – LIJEVO Relikvijar sv. Asela, Nin

Slika 6 – DESNO Relikvijar nepoznatog sveca, Nin

Slika 7 - Karta rasprostranjenosti ranokarolinških nalaza u Hrvatskoj

Slika 8 – Ranokarolinški mač tipa K s garniturom, Biskupija - Crkvina

Slika 9 – Radionička oznaka Ulfberht

Slika 10 – Ranokarolinški mač tipa 1, Orlić

Slika 11 – LIJEVO Ranokarolinški mač tipa H, Gradac kod Drniša

Slika 12 – DESNO Ranokarolinški mač tipa H, grob 322, Nin - Ždrijac

Slika 13 – Koplje s krilcima s karolinškim mačem tipa K, Poletnica kod Zadvarja

Slika 14 – Koplje s krilcima iz korita Cetine u Sinjskom polju

Slika 15 – Ostruge karolinškog tipa s garniturom za zakopčavanje, Nin – Ždrijac, grob 161

Slika 16 – Ranokarolinške brončane ostruge s garniturom, Biskupija – Crkvina, grob 88

Slika 17 – LIJEVO Pozlaćene brončane ostruge iz sarkofaga iz mauzoleja crkve Sv. Marije u Biskupiji kod Knina

- Slika 18** – DESNO Dječje ostruge iz zidane presvođene grobnice ispod bazilike na Crkvini u Biskupiji
- Slika 19** – Križolika brončana pozlaćena aplika, Nin – Ždrijac, grob 324
- Slika 20** – Rekonstrukcija drvene vjedrice iz konjaničkog groba 167, Nin - Ždrijac
- Slika 21** – LIJEVO Srebrni novac Karla Velikog, Bribirska glavica
- Slika 22** – DESNO Srebrni novac cara Lotara, Nin – Ždrijac, grob 62
- Slika 23** – Crkva Sv. Spasa u Cetini
- Slika 24** – Crkva Sv. Marte u Bijaćima
- Slika 25** – Šesterokonhna crkva u Kašiću
- Slika 26** – LIJEVO Crkva Sv. Cecilije (Stupovi) u Biskupiji
- Slika 27** – DESNO Crkva Sv. Spasa u Cetini
- Slika 28** – Gumpertov natpis na nadvratnicima Sv. Marte u Bijaćima
- Slika 29** – Natpis opata Teudeberta
- Slika 30** – Ranokarolinški metalni jezičac iz Gornjih Vrbljana kod Ključa
- Slika 31** – Hrvatska u drugoj polovini IX stoljeća

Andrea Jerkušić

University of Zadar

Department of Archaeology

Carolingian influences in the early medieval Croatia in the light of archeological findings

Abstract

The author touches on the imports of the Carolingian influences on the early medieval Croatian principality and the consequences left on the Croatian tangible heritage. Emphasizing how the period of the late 8th century and most of the 9th century, which the topic refers to, is actually a period of progress. With the intermediation of Byzantium and the Frankish empire, whose spheres of interest include also the eastern Adriatic coast, the Croatian society begins to develop rapidly. Church is being organized, the principality is becoming involved with European cultural, economic and political scene and the succession of these events unfolds finally in the emergence of the independent Croatian state. After reviewing the historical framework and the missionary intermediation in the cultural, spiritual and social development of these regions, I will illustrate the Carolingian influences in the light of the archeological findings, beginning with warrior items and utility objects, over the architectural structures, to the epigraphic inscriptions in Latin. Merchants and military attachés bring valuable utility objects of the Carolingian art and crafts. The greatest, and therefore the most important legacy of Carolingian provenance is military equipment, while jewelry and other objects are quite rare in the early Croatian graves. Typical swords and the equestrian equipment belonged undoubtedly to the ruling class while other weapons were used as equipment by other social strata. Apart from this type of artefacts, influences are outlined also on the architecture of the period, primarily in the import of the *westwerk*. Although that architectural appearance was not that frequent, we are still dealing with a key Carolingian innovation. It is the architecture that is mostly following the local tradition which outweighed the adoption of the Western architectural forms. Already in the second half of the 9th century with the severing of the relations with the Frankish state,

archeological material with the Carolingian features is slowly disappearing. The former Roman province, torn between Avar-Slav migrations and the Byzantine interest, was then becoming a politically regulated state entity and the instances of the aforementioned findings were a reflection of the social stratification which was coming alongside with the new dominant power. Almost a century of Carolingian presence made the inhabitants of Croatian principalities members of the European West, creating a strong foundation for further development.